

Stockholms slotts fasader – nytt antikvariskt synsätt?

Nordiskt forum för byggnadskalk
10 oktober 2013

Redovisning av arbetet med sten och puts
Andreas Heymowski, slottsarkitekt

Två omständigheter som framtvingat en delvis reviderat antikvariskt synsätt

- Fasadstenens dåliga skick
- Putsens tvärtom utomordentliga tekniska skick och styrka

Under 1900-talets senare hälft löste man dessa frågor genom att i stor utsträckning på kemisk väg försöka konsolidera stenen och genom att lämna putsen i fred

Bakgrund, fasadsten:

- Slottets fasaddekor av Gotlandssandsten har under större delen av sin levnad underhållits traditionellt genom nyhuggning av skadade delar
- Det senare 1900-talets försök att bevara stenen genom konservering har på sten i utsatta lägen visat sig inte vara långsiktigt hållbart

Åtgärder fasadsten:

- Återgång till mera nyhuggning
- I utsatta lägen används utländska stensorter som är motståndskraftigare än Gotlandssandstenen

På håll ser slottet OK ut, men på nära håll framkommer skavankerna

Stora konstnärliga och arkitektoniska värden står på spel. Även högt belägna detaljer som inte kan ses har utformats med yttersta omsorg.

Resultatet av det sena 1900-talets tro på den kemiska industrin. Kompletteringssten var infäst med enbart limfog.

Stenbyten mot schweizisk Roschachersten i fönsteromfattningar

Ideologiska och estetiska dilemman, sten:

- Återgången till nyhuggning är inte oproblematisk
- Två viktiga värden hamnar här i motsättning:
materialautenticiteten kontra formens autenticitet;
 - Vittrad sten har materialet men formen går förlorad
 - Ny sten har formskärpan men inte det äkta materialet
- Vi har, inte utan vända, bestämt att slottets dignitet, som byggnadsverk och som statschefens residens gör att formens autenticitet trots allt får gå före
- Autenticitetsfrågan spetsas till ytterligare i och med bytet av stensort, men Gotlandsstenen bryts inte längre och går därtill inte att försvara i utsatta lägen.

Bakgrund, fasadputs:

- Slottets puts är en fenomenalt hållbar, genomfärgad skådelputs (C + KC), men idag smutsig och delvis ful
- Putsen är en komplex fråga, där faktorer som kulör, struktur, kontrastverkan gentemot sten och fönster och tekniska egenskaper måste samspela
- Utgångspunkten idag är det slott som Oskar II lämnade efter sig ca 1900, med en från målarfärg befriad natursten och en genomfärgad puts
- Dessa frågor har, liksom vid åren kring förra sekelskiftet, diskuterats med slottsförvaltningen, berörda myndigheter och med erfarna arkitekter, putsexperter, konstnärer och antikvarier
- Ett program för fasadernas puts har tagits fram

Tre aspekter på putsen har utretts:

- Puts- och färgsättningshistorik
- Gestaltungsfrågor: Kulör- och kontrastverkan
- Nytt putsskikt; tekniska och estetiska egenskapskrav samt arbetsutförande

Puts- och färgsättningshistorik

- Tekniskt har putsen före 1900 varit målad kalkputs, 1900-1950 genomfärgad kalkputs och därefter genomfärgad KC-puts.
- Slottets puts har aldrig varit avsedd att vara mörk.
- Putsen har trots det pendlat mellan ljus och mörk; gjorts ljus för att successivt mörkna till nästa upprustning. Detta mönster har upprepats också vid 1900-talets två omputsningar.
- Stenen däremot, har målats i olika kulörer vid olika tillfällen, för att ca 1900 rengöras från färg och därefter förbli omålad.

1693-1697
 Norra längan hade tvärligen röd puts med vita sländstjärnor. Horisontella band under fönstren målade i stenkulör. Säkra bevis saknas.

1720-1750
 Övriga puts och vitmålade sländstjärnor under slottets upptändning.

1750-1754
 Hela fasaden slår sockeln gulfärgad i en särskilt infärgade kulör. Fasaden avfärgades först inför kungafamiljens inflyttning 1754.

1810-talet
 Ett större fasadrenoveringsprojekt sattes igång. Putsen fortfarande gul medan stenen målades rosagrå på Norra och Östra längorna.

1820-1840
 Under korenerande etapper målades stenen varmgrå eller vit på Södra och Västra längorna. Den utdragna renoverings tiden samt nedrustning gav de olika fasaderna olika färgsättning och mörkhet.

1898-1902
 Putsen genomfärgat ljusgulfärgad. För första gången lämnades stenen synlig då del mesta av övfärgen avlägsnades.

1940
 Putsen kraftigt smutsad och brun, kemiska processer har även lett till att pigmenten mörknat.

1945-1967
 Ny generalfärgad KC-puts i en ljusbeige kulör liksom selektivt puts med andra kulörsvare pigment och mamorfrossa som ballast. Ytan bombtruggades vilket ger glävre ytastruktur.

2010
 Putsen är nu åter smutsad, pigmenten har mörknat och kulören upplevs mörk och gläbbrun.

FÖRHANDSKOPIA
 2011-11-15

STOCKHOLMS SLOTTETS FASADER
 PUTS- OCH FÄRGSÄTTNINGSHISTORIK
 H O S Arkitektur AB 15 november 2011

Slottets kulörhistorik, 1692-2011

På sydfasaden framträder 1944 års gulrosa kulör där putsens vittrade, färgförändrade och smutsade yttersta skikt fallit av

På två putsprover, det ena efter förra sekelskiftets recept (infärgat kalkbruk med jordpigment) och det andra efter 1940-talets (infärgat KC-bruk och järnoxidpigment) framkom samma gulrosa kulör.

Arbetet med kulör- och gestaltungsfrågorna

Grundförutsättningar:

- Den omålade, åldrade gotlandsstenen
- De mörkt gröngrå fönstren
- Nuvarande putssort, ädelputs, behålls
- Slottet ses i sin helhet; som individ, som symbol och i sitt stadsbildssammanhang

Analys av slottet i stadsrummet

Ledordet är slottets ”återhållsamma dominans” över topografi, stad och vatten.

Dominansens komponenter:

- Slottets själva storlek
- Höjdryggen det står på
- Beträktelseavståndet som Strömmen ger
- Den stegrande volymuppbyggnaden
- Den vilande horisontaliteten
- Omgivningens samspel med slottet

Fjärrperspektivet

Nere på marken, men på håll, är det fortfarande den resliga vilande volymen, nästan som huggen ur åsen den står på, som är huvudintrycket.

Flanörsperspektivet

(Märk även att slottet har stora partier av stenimiterande, grå puts)

Det vilande får spänst och dynamik av vertikaliteten i fönsteraxlar och arkitekturdetaljer. Den på avstånd ganska enformiga fasaden avslöjar helt olika motivkretsar och temperament i sin konstnärliga utsmyckning. Slottet enbart kultur.

- Den arkitektoniska stenen är fasadens betydelsebärande element
- Putsen är dess stödjande element

Allt som görs utvändigt måste vara noga avstämt med hela stadsbilden, både Gamla stan och Nedre Norrmalm och med Strömmens vattenrum.

Även symboliken är viktig; monarkins byggnad i samspel med folkväldets. ”Ett kulturhus mitt i stan” som kungen yttryckt det.

En rimlig balans är:

- Kontrast sten/puts på nära håll
- Mera monokrom verkan på håll

Kulörfrågan

Slottet idag

En illustration till befintliga variationer i putskulör, men också till vad olika kontrastverkan gör med upplevelsen av slottet

Mina utgångspunkter

- Slottets ”återhållsamma dominans” ska upprätthållas
- En kulör som bidrar till detta men upplevs som ljus och frisk (utan några förutfattade meningar om vilken denna kulör skulle vara)
- På nära håll detaljskärpa samt en kontrast sten/puts som åstadkoms genom komplementfärger snarare än genom kontrasten ljus/mörkt
- På långt håll slottet som volymer, där detaljer och material minskar i betydelse
- En lika hållbar puts som 1950, med liv och variationer i ytan och som inte mörknar direkt

- Jä

Jämförande test i stark höstsol, men:

- Målade putsprover kan aldrig simulera den riktiga putsens alla komponenter och det slutliga kulörvalet måste göras med stora putsprover direkt på fasad

Nytt putsskikt; tekniska och estetiska egenskaper samt arbetsutförande

- Teknisk expert: Kristin Balksten
- Putsprover: Puts & Plattsättning samt Byggnadshyttan på Gotland

Frågor som utreds:

- Putssort: en stark puts, men inte lika stark som bef. Vi testar Ölandskalk, NHL (Saint Astier) samt KC. Testas på fasad och med accelererat åldrande. Leveranssäkerhet också viktig.
- Ballast: upplevelsen av den bef putsen påverkas av ballastens mängd, storlek, kulör mm. Föreskrivs noga.
- Pigment: järnoxider lika i bef puts, men de får inte oxidera och mörkna. Återstår en kemisk utredning.
- Ytstruktur: borstruggas lika bef puts, men inte fullt så grovt. Borstningen ger en livlig varierad yta med djup.

Ideologiska och estetiska dilemman, puts:

- Även vårt förhållningssätt gentemot putsen innebär en omorientering i relation till det sena 1900-talets ambition att vid restaurering av äldre fasader återgå till ren kalk.
- Att vi har valt att behålla den befintliga KC-putsen och endast förnya den genom ett tunt, genomfärgat påslag av en puts med samma verkanssätt har flera orsaker:
 - Tekniskt/ekonomiska; putsen är i mycket gott skick och går inte att ta bort utan att teglet skadas
 - Antikvariska; putssorten har snart 70-årig hävd på slottet och den genomfärgade putsen har 110 års hävd
 - Estetiska; putsen har (vilket tyvärr skymms av smuts och mörkning) inneboende skönhetsvärden

Tekniska prover med olika slags puts på Högvaktsflygelns baksida.
Utförda sommaren 2012. T v Ölandskalk, under fönstret KC-bruk, t h NHL.
Under 2014 ska fullskaliga kulörprover göras på Kommendantsflygelin.

Slut

Konklusioner

Den putskulör som bäst uppfyller önskemålen är en som skiljer sig i kulörton och något, men inte för mycket, avviker från stenen i mörkhet:

- Ger kontrast på nära håll men enhetlighet på långt håll
- Framhäver inte stenens skavanker
- Låter slottet dominera genom sin massa och läge och inte genom en kraftig kulör (vare sig den är ljus eller mörk)

Exempel på ”ofrivilliga arkitektur” (men också på slottets idag mycket varierande putskulörer)

Några exempel:

Fasaden idag

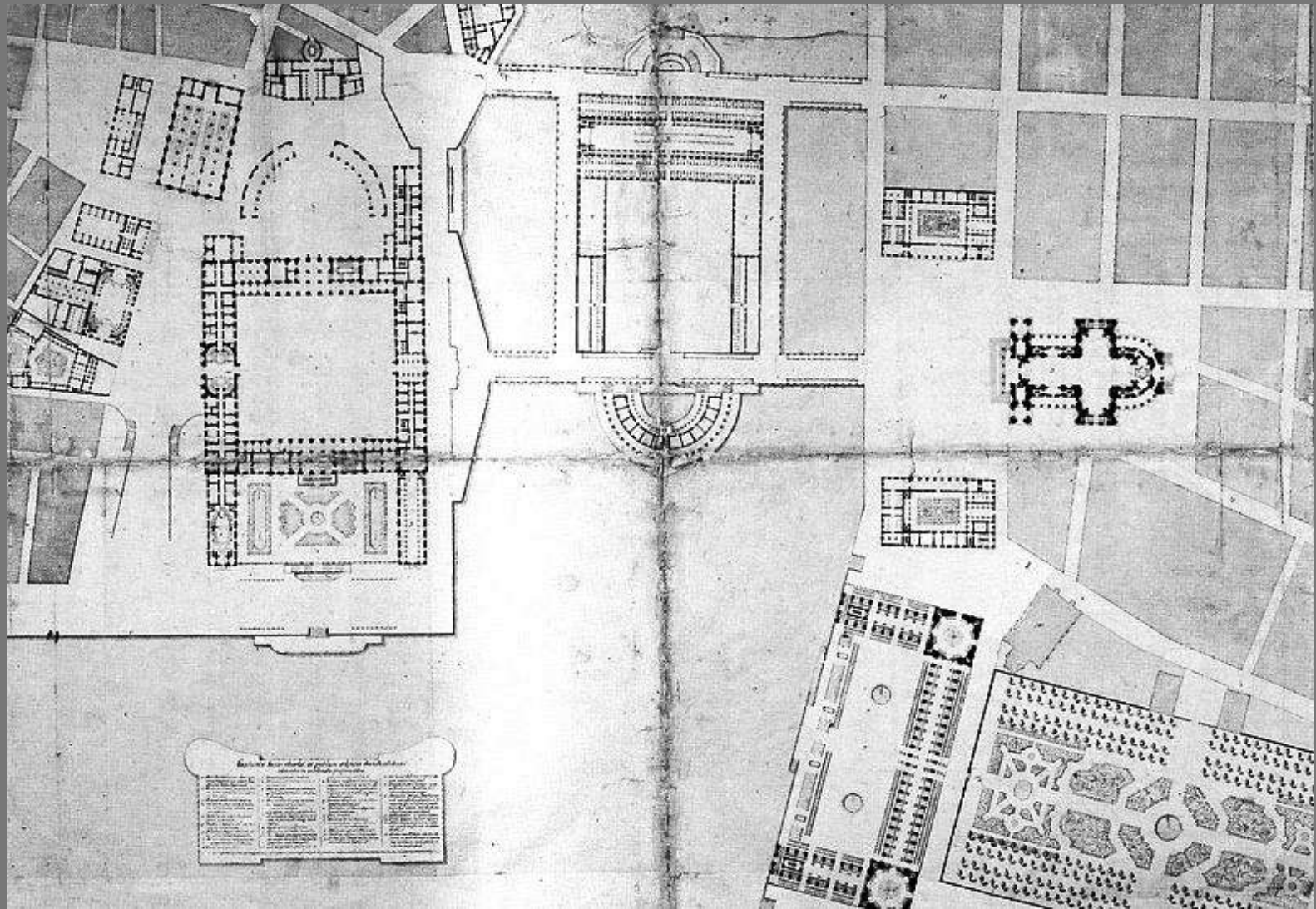
Några exempel:

Fasaden utan ”stänkstenarna” över fönstren (förslaget kvarstår)

Jämförande test i skuggigt läge. Insnävat spektrum "sand".

Tessins stadsomgivningsplan – en utopi på hans tid – förverkligades steg för steg i sina huvuddrag fram till sekelskiftet 1900

Flygperspektivet

Stockholms slott i sin nuvarande stadsbildskontext

- Slottet är den självklara medelpunkten i sitt parti av innerstaden, inte minst dess sjösida
- Det lugna, vilande intrycket dominerar

Stora målade prover redo för test på platsen